

CERTAMEN IV.

ELŐADÁSOK A MAGYAR TUDOMÁNY NAPJÁN
AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET
I. SZAKOSZTÁLYÁBAN

Szerkesztette
EGYED EMESE, GÁLFI EMŐKE, WEISZ ATTILA

Kolozsvár, 2017

A kötet megjelenését támogatták:

Szerkesztette: Egyed Emese, Gálfi Emőke, Weisz Attila

© Szerzők, 2017

© Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2017

Kiadja az Erdélyi Múzeum-Egyesület
Felelős kiadó: Biró Annamária

A tanulmányok szövegét korrektúrázta: András Zselyke
Tördelőszerkesztő: Virág Péter
Borítóterv: Idea Plus

Nyomdai munkálatok: IDEA Nyomda, Kolozsvár
Felelős vezető: Nagy Péter

ISSN 2393 – 4328

TARTALOM

Bevezető szavak.....	9
Introducere	
Introduction	
I. NYELV-, IRODALOM-, SZÍNHÁZ-, NEVELÉSTUDOMÁNY ÉS SAJTÓTÖRTÉNET	
DEMETER VOLKÁN Júlia	
Egy elkötelezett tudós tanító – Szatmárnémeti Mihály (1638–1689) „írói programja”..	13
A Dedicated Scholar and Teacher – Mihály Szatmárnémeti’s (1638–1689) ‘Literary Program’	
Un dascăl convins – Programul scriitoricesc al lui Mihály Szatmárnémeti (1638–1689)	
PAPP Kinga	
„Jól meghalásnak mestersége”. Egy ismeretlen 17. századi halotti beszéd Tarpai Szilágyi	
Andrástól.....	29
András Tarpai Szilágyi’s Unknown Funeral Oration: ‘Jól meghalásnak mestersége’	
„Jól meghalásnak mestersége”. Un discurs funerar necunoscut al lui András Tarpai Szilágyi	
KERTI József	
„A Magyar Parnaszszus virágjai”. Aranka György kéziratos versgyűjteményének	
paratextusai.....	37
‘The Flowers of the Hungarian Parnassus’. The Paratexts of György Aranka’s Collection of Poetry	
„Florile Parnasului Maghiar”. Paratextele colecției de poezii a lui György Aranka	
SÓFALVI Emese	
Ruzitska György, egy kolozsvári „hangtanító” zenepedagógiai öröksége	51
The Pedagogical Legacy of a Music Teacher in Cluj (Kolozsvár/Klausenburg), Georg Ruzitska	
Moștenirea pedagogică a lui Georg Ruzitska, profesor clujean de muzică	
ILYÉS B. Hajnalka	
Szemelvények a Kolozsvári Lyceum Nyomda történetéből (1861–1864).....	71
Excerpts from the History of the Lyceum Printing House from Cluj (Kolozsvár) (1861–1864)	
Incursiune în istoria Tipografiei Lyceum din Cluj (1861–1864)	
MÉSZÁROS Zsolt	
A Magyar Bazár és a 19. századi magyar divatlapkutatás új perspektívái	81
The Magyar Bazár and the New Perspectives of the 19 th Century Hungarian Fashion Magazine	
Research	
Revista <i>Magyar Bazár</i> și noile perspective în cercetările referitoare la revistele de modă maghiare	
din secolul al XIX-lea	
VARGA P. Ildikó	
Minták, modellek, eredetiség. Egy magyar darab esete a Finn Nemzeti Színházzal	95
Patterns, Models, Originality. The Case of a Hungarian Drama at the Finnish National Theatre	
Șabloane, modele, originalitate. O piesă maghiară la Teatrul Național Finlandez	
BIRÓ Annamária	
Hatvany Lajos erdélyi útkeresései	115
Lajos Hatvany’s Transylvanian Quests	
Relațiile transilvănene ale lui Lajos Hatvany	

BALÁZS Imre József	
Déry Tibor Erdély-reprezentációiról	133
The Representations of Transylvania in the Works of Tibor Déry	
Reprezentările Transilvaniei în operele lui Tibor Déry	
MERCS István	
„A lábatlan ember például egyet se botlik...” Nagy Lajos <i>Képtelen természetrajz</i> című művéről.....	149
‘A Legless Man, for Instance, Stumbles Not at All...’ An Essay on Lajos Nagy’s Volume, Entitled <i>Nonsensical Natural History</i>	
„Omul fără fîcior, de exemplu, nu se împiedică deloc...” Despre volumul lui Lajos Nagy <i>O istorie nonsens a naturii</i>	
SZÉMAN Emese Rózsa	
Egy elfeledett élet – kicsoda Adorjánné Weress Margit?	157
A Forgotten Life – Who Margit Adorjánné Weress Was?	
O viață uitată – cine a fost Margit Weress căs. Adorján?	
BERKI Tímea	
Kiadói tervek és román irodalmi export az 1970-es években	169
Editorial Plans and the Export of the Romanian Literature in the 1970s	
Planuri editoriale și exportul literaturii române în anii 1970	
PIELDNER Judit	
Sebald, az utazó – Sebald utazói	179
Sebald, the Traveller – Sebald’s Travellers	
Sebald, călătorul – călătorii lui Sebald	
MOLNÁR BODROGI Enikő	
Nyelvek, ideológiák és kisebbségek az írott médiában.....	185
Languages, Ideologies and Minorities in the Written Media	
Limbi, ideologii și minorități în mass-media scrisă	
TAPODI Zsuzsa	
Valós, virtuális-imaginárius, fiktív két 21. századi regényben	199
Real, Virtual-Imaginary and Fictitious in Two Novels from the 21 st Century	
Real, virtual-imaginar și de natură ficțională în două romane din secolul al XXI-lea	
II. TÖRTÉNELEM, RÉGÉSZET, MŰVÉSZETTÖRTÉNET	
History, Archaeology, Art History	
NYÁRÁDI Zsolt–GÁLL Erwin	
Észrevételek az Erdélyi-medence kora középkori „nyugatiasodása” kapcsán.....	211
Some Remarks on the ‘Westernisation’ of the Transylvanian Basin	
Observații privind „occidentalizarea” Bazinului Transilvaniei	
ZSOLDOS Attila	
Az erdélyi lázadó: Ákos nembéli Mojs.....	233
The Insurgent from Transylvania: Mojs of Ákos Kindred	
Rebelul transilvan: Mojs din neamul Ákos	
WEISZ Boglárka	
Az erdélyi sókamarak ispánjai a 14. század végéig	241
The <i>Comites Camerarum Salium</i> from Transylvania until the End of the 14 th Century	
Comiții cămărilor de sare din Transilvania până la sfârșitul secolului al XIV-lea	

HEGYI Géza

- Decima Volaborum*. Az egyházi birtokokon lakó románok tizedfizetésének kérdése 257
Decima Volaborum. The Question of Tithing of Romanians Living on Church Properties
Decima Volaborum. Chestiunea dijmei plătite de românii de pe domeniile eclesiastice

W. Kovács András

- Vármegyei jegyzőkönyv és vármegyei pecsét a középkori Erdélyben?.....271
Was there a County Seal and Protocol in Medieval Transylvania?
A existat oare în Transilvania medievală protocol și sigiliu comitatens?

DÁNÉ Veronka

- Liber baronatus* a fejedelemségkori Erdélyben (1541–1658).....287
The *Liber Baronatus* in the Principality of Transylvania (1541–1658)
Liber baronatul în Principatul Transilvaniei (1541–1658)

JENEY-TÓTH Annamária

- „... *Felette sok megbántódott emberek vadnak ...*” I. Rákóczi György és kolozsvári kereskedői.....297
'... *There Are too Many Upset People ...* ' Prince György Rákóczi I and his Merchants from Cluj
„... *Sunt prea mulți oameni supărați ...*” Principele Gheorghe Rákóczi I și negustorii lui din Cluj

PAPP Klára

- Jósika Antal báró írásai és közéleti szerepvállalása 317
The Writings and Public Activity of Baron Antal Jósika
Scrierile și activitatea publică a baronului Antal Jósika

FODOR János

- Konspiratív karrierépítés? Bernády György szabadkőművessége.....333
Careerist Conspirator? György Bernády and the Freemasonry
Carierism sau conspirație? Relațiile francmasonice ale lui György Bernády

TOTH Szilárd

- Az Országos Magyar Párt és az erdélyi parasztság viszonya: sajtókampány és ennek eredményessége a két világháború közötti magyar falusi közösségekben.....349
The Relation between the Hungarian Party and the Transylvanian Peasantry: Electoral Campaign and its Efficiency in the Interwar Hungarian Rural Communities
Relația dintre Partidul Maghiar și țărănimea maghiară din Transilvania: Campanie electorală și eficiența acesteia în comunitățile rurale maghiare în perioada interbelică

MURÁDIN Jenő

- A szobrász Kolozsvári-Szeszák Ferenc.....363
The Sculptor Ferenc Kolozsvári-Szeszák
Sculptorul Ferenc Kolozsvári-Szeszák

RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK 371

- Abbreviations
Abrevieri

MUTATÓK 372

- Indexes
Indice

KÉPMELLÉKLETEK 397

- Illustrations
Ilustrații

„... FELETTE SOK MEGBÁNTÓDOTT EMBEREK VADNAK ...”
I. RÁKÓCZI GYÖRGY ÉS KOLOZSVÁRI KERESKEDŐI**

Kulcsszavak: Kolozsvár, kereskedők, református, tanúvallatás, per

A háttér: az 1636. év Erdélyben.

A címben felhasznált idézet Kemény Jánostól, Rákóczi György erdélyi fejedelem tanácsurától származik.¹ A „sok megbántódott” ember élére 1636 elején Bethlen István, Bethlen Gábor fejedelem öccse állt.²

Az 1636. év elején történtek előzményei nagyon szerteágazók, ezek közül az egyikre, mely közvetlenül kiváltója lehetett az eseményeknek, még 1635-ben került sor. Rövidre fogva történt ugyanis, hogy Bethlen Péter az egyik rosszul gazdálkodó gazdatisztjét hirtelen felindulásból megverte, aki ebbe később bele is halt. A családdal való megegyezést azonban a fejedelem lehetetlenné tette. Még 1635-ben – miután Bethlen Péter nem jelent meg a törvényszék előtt – az erdélyi országgyűlésen elítélték tettéért.³ I. Rákóczi Györgyöt a fejedelmi kegy gyakorlására intette Pázmány Péter esztergomi érsek és Esterházy nádor is. Mindez azonban az öreg Bethlen István számára is intő jel lehetett. Egyrészt a Portánál tájékozódott, másrészt pedig kiáltványban fordult az erdélyi rendekhez. Ebben nemcsak arra tért ki, hogy Rákóczi

* JENEY-TÓTH Annamária (1970), PhD, történész, a Debreceni Egyetem Középkori, Koraújkori Magyar Történeti és Segédtudományi Tanszékének egyetemi docense, Debrecen. E-mail: jeney-toth.annamaria@arts.unideb.hu.

** A tanulmány a K 112291. számú, Udvari társadalom és hivatalviselő nemesség a Rákóczi-kori Erdélyben című OTKA-pályázat keretében készült.

- 1 A folytatása pedig így hangzott Szamosújváron 1636. február 17-én, „és sokaknak megtanáltatik igaz volta amaz mondásnak: Impedit ira animus ne possit cernere verum.” Idézi LUKINICH Imre: *Bethlen István támadása 1636-ban.* (a továbbiakban LUKINICH: *Bethlen István támadása*) 2. közlemény. Századok XLIV/(1910). 2. sz. 106, illetve Kemény János *Önéletírása* = *Kemény János és Bethlen Miklós művei.* Szerk. jegyz. V. WINDISCH Éva. Szépirodalmi, Bp., 1980. (a továbbiakban *Kemény János és Bethlen Miklós*) 171. Az 1636. év történetéről további források a teljesség igénye nélkül: *Török-Magyarok Állam-okmánytár.* II. Szerk., jegyz.: SZILÁDY Áron-SZILÁGYI Sándor. Pest, 1869 (Monumenta Hungariae Historica 4. Diplomataria. IV). (a továbbiakban TMÁO); Erdélyi Országgyűlési Emlékek. IX. Szerk. SZILÁGYI Sándor. MTA, Bp., 1883. (a továbbiakban EOE); BEKE Antal: *Pázmány, Lippay és Eszterházy levelezése I. Rákóczi Györggyel. A gyulafehérvári káptalanból.* 1. közlemény. Történelmi Tár 1881. 642–674; 2. közlemény. Történelmi Tár 1882. 134–148; *I. Rákóczi György és a Porta. Levelek és okiratok.* Szerk. BEKE Antal–BARABÁS Samu. MTA, Bp., 1888.
- 2 Cseffei Lászlóról szóló tanulmányában utal Monok István az 1630. augusztus 9-én létrejövő szövetségre, ennek tagjai: Bethlen István, Kornis Zsigmond, Kovachóczy István, Haller István, Apafi György, Kassai István, Borsai vagy Dévai Nagy Pál, Mikó Ferenc, Keresztessi Pál. (MONOK István: *Cseffei László 1592–1662.* Századok CXXII(1988). 4. sz. 623.) A forrást közli LUKINICH Imre: *Bethlen Gábor uralkodása történetéhez.* Történelmi Tár 1908. 246–247.
- 3 LUKINICH: *Bethlen István támadása* 1. közlemény. Századok XLIV/(1910). 1. sz. 39.

megesküdött arra, hogy jószágaiban és javaiban megtartja őt, becsületét nem sérti meg – ugyanis az 1630. VIII. tc. értelmében törvénysértés esetén joga volt ellenállni – hanem utalt a kollégiumi alapból, valamint kölcsönként a Bethlen Gábor fejedelemnek, ill. feleségének, Károlyi Zsuzsannának a síremlékére szánt letétből mindösszesen 36 000 forintnyi összegre, melyet addig a napig a fejedelem nem adott meg.⁴ Rákóczi fejedelem maga úgy vélte, hogy jelentős ellenzéke lehet az 1636. évi februári országgyűlésen, melynek meglétére egy röpirat is utalt: „Az úristennek kegyelmes gondviselése, oltalma, és minden békességes megmaradásra való végezése legyen rajtad édes hazám Erdélyország. Nehéz iga alatt csak alig mozoghatsz édes kedves hazám, nemes Erdélyország!”⁵ Az irat szerzője Bethlen István fejedelemségének visszaállítására buzdította az országgyűlésen résztvevőket, utalt I. Rákóczi Györgynek az Oszmán Birodalom ellen való fordulására, valamint Bethlen István törvényes fejedelemségére, és arra is, hogy erről éppen a hajdúkkal bejövő Rákóczi miatt mondott le. Eközben Bethlen István Egerből Budára ment kíséretével, ahonnan a Portára is küldött követeket.⁶ Az országgyűlés megtárgyalta Bethlen István proposícióit, azonban Rákóczi fejedelem mellett tette le a voksát, de tartottak mind a fejedelem, mind a rendek is attól, hogy Bethlen István nem fog megállni félúton Isztambulig. Neki és fiának, Bethlen Péternek a fejedelem egy reverzálist küldött, amelyet a Szalánczy László⁷ vezetett követség vitt Budára. A cél a béke helyreállítása volt. Itt azonban fontos megjegyezni a későbbiekre nézve is, hogy Bethlen-ellenes volt II. Ferdinánd, Pázmány Péter és Esterházy Miklós is.

A fejedelem a kollégiumi alap és a síremlékre szánt összeg visszafizetésére ígéretet tett, és rendezte ügyét a székelyekkel, szászokkal, és mindezenközben katonákat fogadott fel Lengyelországban.⁸ Az év folyamán tehát a fejedelem egyre több olyan restantia elintézésébe fogott bele, ezek közé tartozott például Brandenburgi Katalin vagyonának kiadása, mellyel kapcsolatban végre 1636 áprilisában újabb tanúvallatásokat vettek fel.⁹ Fontos volt a fejedelem számára, hogy a Portára is mielőbb követséget küldjön, mely június 20-án indult el Tholdalaghi Mihály vezetésével. Egy hónap múlva azt jelentette Tholdalagi, hogy nem kell félni, hiszen ha „az ország is Ngodat (ti. Rákóczit) szereti s Ngod is mind urakat, nemeseket, paraszt embereket szabad állapotjukban megtart más fejedelmet a császár oda nem küld”.¹⁰ Őszre azonban nyilvánvalóvá vált, hogy Budán a díván nem Rákóczit támogatja, Bethlen István pedig újra kiáltvánnyal fordult az erdélyi rendekhez.¹¹ Erre Rákóczi tábori országgyűlést hirdetett, majd a védelem központjául Váradot jelölte ki, főkapitánnyá a Bethlen-pártinak gondolt Kornis Zsigmond helyett Ibrányi Mihályt tette. Az október 6-i szalontai csata állítólagos „eredményét” (vereség) is ő közvetítette Váradra, miközben Győri Jakab hajdúi elől az

4 Uo. 2. közlemény. 104.

5 EOE IX. 444–447.

6 LUKINICH: *Bethlen István támadása* 2. közlemény. 107.

7 JAKÓ Klára: *A Szalánczyak = Emlékkönyv Imreh István nyolcvanadik születésnapjára*. Szerk. Kiss András–KOVÁCS Kiss Gyöngy–POZSONY Ferenc. EME, Kvár, 1999. 199–210.

8 LUKINICH: *Bethlen István támadása* 4. közlemény. Századok XLIV/(1910). 4. sz. 298, 301.

9 *Udvartartás és számadáskönyvek*. Kiad. RADVÁNSZKY Béla. Bp., 1888. 365. A tanúvallomását 1636. április 6-án rögzítették. SZABÓ Péter: *Brandenburgi Katalin Sopronba költözött udvara (1632–1633)* = Uő: *Az Erdélyi Fejedelemség önképe*. ELTE, Bp., 2011 (Udvartörténet kötetei I). 75–90.

10 LUKINICH: *Bethlen István támadása* 4. közlemény. 302.

11 Uo. 310, 312.

oszmán had menekülésbe kezdett.¹² Az események közepette Bekir pasa is a békesség mellett foglalt állást, utasította Rákóczi Györgyöt, hogy béküljön ki Bethlen Istvánnal.¹³ A feltételek előterjesztése után tábori országgyűlés keretében döntöttek arról, hogyha Bethlen a reverzális megadja, akkor bírhatja mindazt, ami az övé volt, amikor kiment az országból. December 4-én sor kerül erre a kiegyezésre, melyet Rákóczi György aláírt, majd 13-án Bethlen István is, Bethlen Péter perét pedig megszüntették.¹⁴

A TANÚVALLATÁSOKRÓL¹⁵

Az év vége felé, amikor a fent említett kiegyezésen még alig száradt meg a tinta, sor került a „megbántódott emberek” közé sorolható kolozsvári kereskedők (Várad Miklós, Jónás deák, Kapusi Antal, Boyton János) ügyében az első tanúvallatások felvételére. Mindez 1636. december 15-én, Váradon történt Köleséri Mihály fiskális direktor, Ristoti István, a váradai vár ítélőszéke esküdtjének és Boldvay Márton requisitornak a közreműködésével. Ez Modorban folytatódott, itt 1637. június 10-én rögzítették írásban az esztergomi káptalan küldöttei előtt Esterházy Miklós nádor megbízásából a június 1. és 3. között felvett tanúvallatásokat.¹⁶ Váradon tulajdonképpen csak egy kérdés szerepelt, tudniillik, hogy milyen fejedelemellenes kijelentéseket tettek Bécsben és Mátyusföldében a kolozsvári kereskedők. Hónapokkal később Modorban azonban már sokkal részletesebbek voltak a kérdőpontok:

1. Kárhoztatták-e a kereskedők az erdélyi fejedelmet, hogy az ökröket a tőzsérektől elveszi és saját maga értékesíti?

2. Az urak, nemesek legelőin is a saját állatait legeltetted-e a fejedelem?

3. A fejedelem elviteti a kereskedők termékeit, később kénesővel, viasszal és más egyéb termékekkel fizetvén értük?

4. Nemesek, városok privilégiumait érvényteleníti (tudniillik a fejedelem)?

5. Beszámoltatja a fejedelmi tisztviselőket, özvegyeik, árváik vagyonát elveszi-e, sanyargatja őket?

6. Az országot a fejedelemasszony irányítja?

7. Ezek miatt az elszenvedett cselekedetek miatt nem is érdemli meg a fejedelemséget I. Rákóczi György?¹⁷

Modorban 5 tanút, majd hét sellyeit, illetve tíz nagyszombatit hallgattak meg, Váradon pedig kilenc főt.¹⁸

12 Uo. 5. közlemény. Századok XLIV/(1910). 5. sz. 477, 479–480.

13 Uo. 483–484.

14 Uo. 488–493.; EOE IX. 579–587; TMÁÓ II. 475.

15 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban MNL OL), F szekció Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak, Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára, F 2 Protocola (a továbbiakban Protoc.), XVII. 155–173, 317–320. A forrás részletei a tanulmány függelékében közölve.

16 Uo. 155–173.

17 Uo. 159–160.

18 *Fodor Péter*, körülbelül 40 éves, Szenc mezőváros bírāja; *nemes Bornemissza György* 40 éves, *Pazmany Mihály*, agilis, körülbelül 40 éves; *Keover Mihály* körülbelül 40 éves; *Fodor István*, sellyei,

Ezek a tanúvallatások mindenképpen illeszkednek az 1636. év fentebb vázlatosan bemutatott történéseihez, csak ennek során immár nem az erdélyi tanácsi rend vagy nemesség sorába tartozókat érintett, hanem városi polgárokat, akik között nemességgel rendelkezők is voltak. A kérdőpontok, valamint a rájuk adott válaszok ismeretében a marhák értékesítése ellen merülhetett fel a legtöbb kifogás a kereskedők között, illetve a saját kalmáruiknak – az ez idő tájt a nemzetközi piacon – rosszul értékesíthető kénesővel való viszonttélézése.¹⁹ A kereskedők mellett jócskán aggódhattak az ország sorsa felett is. Egyértelmű, hogy korábbi tapasztalataik meghatározóak voltak, hiszen közülük Váradi Miklós biztos, hogy Bethlennek is „bedolgozott”, ahogy vélhetően Jónás deák is. Nekik hosszú, akár évtizedes kapcsolatuk lehetett a Bethlen család tagjai közül mind Bethlen Gáborral, mind öccsével Istvánnal, és minderről pozitív emlékeket is őrizhettek.²⁰ Tudjuk ugyanis, hogy nagyon sok fejedelmi megbízatást teljesítettek Bethlen Gábor alatt.²¹ Kapusi Antaltól és Boytos Jánosról nem tudjuk ezt meggyőzően állítani. (Erről majd részletesebben karrierjük kapcsán alább.) Annak, hogy ők 1636 őszén együtt és egy időben lettek volna Bécsben és Mátyusföldén, annyi alapja mindenképpen van, hogy a harmincadjegyzékek szerint Kapusi Antal augusztus 1-én, Jónás deák 8-án, Váradi Miklós pedig 16-án hajtatott ki ökröket az országból, összesen 1229 darabot.²² Szeptember közepén Kapusi Antal és Boytos János újabb száz darab fölötti ökröt hajtatott ki. November 11-én pedig Jónás deák és Váradi Miklós a források szerint visszatértek Bécsből Kolozsvárra és elvámoltatták áruikat.²³

Az mindenesetre biztos, hogy a kérdőpontokban felvetődő, a kereskedőket és tőzséreket érintő problémákat ezeken az utakon megtapasztalták saját bőrükön is. Saját sorsuk mellett azonban az ország és a politikai elit sorsa is foglalkoztathatta őket, hiszen ahogy főleg a váradi kereskedők – akik jobban értették, mint a vágssellyei, szenci házigazdáik – vallomásaiból egy-

-
- 33 éves; *Szabo Mátyás*, sellyei, körülbelül 40 éves; *Szecheny Anna*, *Szabo Mátyás felesége*, sellyei körülbelül 40 éves; *Szekerczes Lukács*, sellyei, 35 éves; *Velkovich Ferenc* deák, sellyei, körülbelül 55 éves; *Nagy János*, sellyei, 46 éves; *Vamos István*, sellyei, körülbelül 35 éves; *Szabo János*, *Gaal Mihály*, nagyszombati, körülbelül 45 éves; *Szegedy János*, nagyszombati, körülbelül 52 éves; *Madaraszy György*, nemes, 48 éves, nagyszombati; *Deom[eny] János* 43 éves (nagyszombati); *Ovary János* kb. 48 éves (nagyszombati); *Layos János*, szenci, körülbelül 32 éves; *Bor[rudani] Lukács*, nagyszombati; *Layos György*, nagyszombati, körülbelül 38 éves; *Zeocz alias Deobreoczeony Pál*, nagyszombati, körülbelül 45 éves; *Gyeongyeossy Mihály* kb. 36 éves; *Kovacz János*, váradi sessionátus nemes, 48 éves; *Gieori István* váradi sessionátus nemes; *Pankotay János*, váradi sessionátus nemes, 42 éves; *Zabo Miklós* váradi sessionátus nemes, 40 éves; *Fabian Mihály*, váradi sessionátus nemes, 26 éves; *Baki János* váradi sessionátus nemes, 28 éves; *Kalmár István*, váradi nemes, 28 éves; *Váradi Zabo István*, váradi lakos, 20 éves; *Toot Benedek* hajdú renden lévő váradi lakos 38 éves. Uo. 155–173, 317–320.
- 19 Madaraszy György „... hallotta azt is Jónás deáktul, hogy bottyokból az kalmár árút, marhát, akármifélét elvitet és kényesőt mit ad érette, [úgy] mint hogy Wárady Miklószon megh mostan is rajta hever az kényesző.” Uo. 167.
- 20 Zeocz alias Deobreoczeony Pál: „... hallotta fejedelem állapotja felől is hogy panaszkodtanak. És panaszokból nyilván compereldálta, hogy inkább hajlandóbban az öreg úrhoz, hogy szem mint az fejedelemhez.” Uo. 172.
- 21 *Udvartartás és számadáskönyvek*. Kiad. RADVÁNSZKY Béla. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1888. 109–111.
- 22 PAP Ferenc: *Kolozsvári harmincadjegyzékek*. Kritérium, Kvár, 2000. (A továbbiakban PAP: *Harmincadjegyzék*) 522.
- 23 Uo. 527–531.

értelműen kiderült, tudták, hogy mi zajlik Erdélyben, ugyanis éppen Bécsben lehettek a szalontai csata idején.²⁴ A Váradon rögzített tanúvallomások nagy részében leginkább Boytos János és Kapusi Antal szavait idézték, és a fejedelem elleni hangulatkeltést emlegették minduntalan. A házigazdáik ismerték őket és idézték szavaikat, véleményüket a váradiaknak is.²⁵

A fejedelmi hatalom megváltozásával a gazdaságpolitika haszonélvezői vagy elszenvedői voltak/lettek a kolozsvári kereskedők? Milyen kapcsolatuk volt a központi hatalommal, a fejedelmi udvarral, hogy a véleményüket és reakcióikat hónapok múlva is idézték szerte az országban, erre igyekszem a források segítségével választ adni.

KERESKEDELEM ÉS A PERBE FOGOTT KOLOZSVÁRI ÁRUS EMBEREK

Impozáns felsorolást találunk az 1626. május 13. enyedi országos vásáron/sokadalmon részt vevő tekintélyes kolozsvári áros emberekről: Váradi Miklóst, Csanády Antalt, Igaz Gáspárt, Thököly Mártont, György deákot, Gábor deákot, Zeller Márton deákot, Vajda Gáspárt, Dióssy Mihályt, Kraitzar Andrást, ifjú Filstich Lőrincet, ifjú Filstich Pétert és Bácsy Györgyöt említik.²⁶

Pap Ferenc kutatásaiból ismeretes, hogy az „évi harmincad bevételből származó fejedelmi jövedelem 1613 és 1619 valamint 1621 és 23 között kb. 7533 Ft 33 dénár volt. Bethlen Gábor ugyan 1619. június 7-én visszavonta a várostól a harmincad bevétel jogát, de már a következő évben újra megadta, az eddig bevált bevétel megmaradt továbbra is”.²⁷ Ha tekintetbe vesszük, hogy 1628–1629-ben az erdélyi harmincadbevételek összesen hozzávetőleg 35 000 Ft-ot tettek ki, és ennek a kolozsvári mintegy ötödét adta, akkor a rendszernek a fenntartása a fejedelmi hatalomnak mindenképpen érdekében állt. A fejedelem közvetlen utódai megszüntették a fejedelmi monopóliumot, így a külföldi kereskedőknek is joguk lett a szabad kereskedelemre. Az azonban, hogy Bethlen Gábor intézkedése gazdaságilag mennyire hasznos volt, hamar nyilvánvalóvá vált, ugyanis az ökörkivitel nagymértékben csökkent, ezért I. Rákóczi György újra bevezette a fejedelmi egyedáruságot. Papp Ferenc szerint mind Bethlen Gábor, mind pedig utóda „is gyakran bízott meg kolozsvári kereskedőt vagy kereskedőket azzal; hogy igás állatot és sót vigyenek nevében árulni külföldre ennek fejében felmenti őt vagy őket az ezért járó harmincad kifizetése alól vagy saját pénztárában fizettetni vele illetve velük a harmincadvámot. Más esetekben a kereskedők nemesektől kapott felmentő leveleket mutat-

24 Protoc. 166.

25 Kovacs János, váradi sessionátus nemes Vágsellyén hallotta: „mondta Boytos János: nem örülök annak, hogy az törököt megverték hanem bánom azt ...”; Szencen is hallotta: „... de azt mongyák: de csak jőne be Bethlen István bizony kiadnánk Rakoczi Györgyön, mint az pathai szűrön, ...” Pankotay János, váradi sessionátus nemes, így vallott: „Bécsben ... hallottam, ... hogy az kolosváriak gyalázták az fejedelmet, de nem tudom mellyik mivel gyalázta. ... RimaZombaton innét őszve találkoztán Boytos Jánossal és Ballos Jánossal, ... mondta Bojtos János, hogy jól volna ki menne Rakoczi uramnak Erdélyből s menne Patakra nagyobb érdeme volna Betlen Istvánnak az fejedelemséghez, [...]”. Protoc. 317–318.

26 HEREPEI János: *A házsongárdi temető régi sírkövei*. Akadémiai, Bp., 1988. (a továbbiakban HEREPEI: *A házsongárdi temető*) 128.

27 PAP: *Harmincadjegyzék* 79.

nak fel; még pedig úgy; hogy a nemesek előre lefizették a fejedelemnek a harmincadot”.²⁸ Az ökör után járó harmincad összege 1630-ban 1 forintra, 1632-ben pedig 1 forint 50 dénár-ra nőtt.²⁹ Azt, hogy mennyire „vették ki a részüket” a marhakereskedelemből I. Rákóczi György fejedelemsége idején a már név szerint említett kolozsvári kereskedők, rövid táblázatban szemléltetem a harmincadjegyzékeket alapul véve. Az előző időszakkal való összehasonlításra sajnos azért sincs lehetőség, mert 1622 és 1629 közötti harmincadjegyzékek nem maradtak fenn.

1. táblázat. *A tanúvallatásokban előforduló négy kolozsvári kereskedő által kifizetett harmincadösszegek*

Név	1630–37 között befizetett harmincadösszeg (magyar forintban) ³⁰
Várad Miklós	4149,96 ft
Kapusi Antal	855,04 ft
Boyts János	379,76 ft
Jónás deák	3063,59 ft

A kolozsvári harmincadjegyzékben feltüntetett ökrök száma 1630-ban majdnem elérte a 4000 darabot, ezt követően 1300 és 2800 darab között váltakozott évente, 1636-ban pedig újra csak meghaladta a 4000 darabot.³¹ További részletes adatokat azért nem ismerünk, mert 1637-ben a fejedelem visszaváltotta a fiscus számára a harmincadot, és az ezt követő időszakból már nem maradtak fenn ilyen részletes forrásaink. A tanúvallatásokban szereplő kereskedők is részesei voltak ennek a fejedelem számára is jövedelmező ökörkereskedelemnek, melynek részletezését az alábbi táblázat tartalmazza:

²⁸ Uo. 99.

²⁹ PAP Ferenc: *Kolozsváriak marhakereskedése = Emlékkönyv Imreh István nyolcvanadik születés-napjára*. Szerk. Kiss András–Kovács Kiss Gyöngy–Pozsony Ferenc. EME, Kvár, 1999. (a továbbiakban PAP: *Kolozsváriak marhakereskedése*) 451.

³⁰ PAP: *Harmincadjegyzék* és PAKÓ László: *Kolozsvári harmincadjegyzék 1631-ből*. Erdélyi Múzeum LXXVII(2015). 1. sz. 145–177. tanulmánya alapján

³¹ PAP: *Kolozsváriak marhakereskedése* 453.

2. táblázat. *A tanúvallatásokban szereplő kolozsvári kereskedők ökörkivitelének alakulása 1632–1635 között*³²

Kereskedő neve	Időpont	Hová	Harmincad értéke Ft-ban	Megjegyzés
Váradi Miklós	1632. 03. 16.	* ³³	179,00	
Váradi Miklós	1632. 04. 05.	*		
Váradi Miklós	1632. 08. 15.	Magyarország		
Váradi Miklós	1634. 09. 25.		433,50	Macskási Ferenc, Vass János és Kékedi Zsigmond
Váradi Miklós	1636. 08. 16.	*	1125,00	
Kapusi Antal	1630. 09. 02.	Magyarország	53,60	
Kapusi Antal	1631. 08. 04.	*	40–40,00	
Kapusi Antal	1633. 08. 05.	*	91,50	
Kapusi Antal	1634. 08. 12.	*	105,00	
Kapusi Antal	1635. 10. 18.	*	136,20	Kun Ferenc, exemptio
Kapusi Antal	1636. 08. 01.	*	73,50	
Kapusi Antal	1636. 09. 06.	*	156,00	Boytos Jánossal
Boytos János	1635. 10. 09.	*	78,00	
Jónás deák	1613. 08. 08.	*	100,00	
Jónás deák	1618. 05. 18.	Magyarország	77,00	
Jónás deák	1635.	*	360,00	
Jónás deák	1635. 08. 08.	*	649,50	

A táblázatból egyértelműen látszik, hogy a kereskedők mindegyike részt vett kisebb-nagyobb volumenben a marhakereskedelemben is.

A foglalkozás mellett az egyazon natiohoz és felekezethez való tartozás is közös jellemvonása volt ennek a négy polgárnak. Az adókönyvek alapján mindegyikük a magyar natio tagja volt. A kolozsvári református eklézsia tekintélyes tagjainak egy felsorolása is ismeretes a korszakból, ebben Tályay Z. Márton nevű hollandiai egyetemi hallgató 1632. évben tartott teológiai vitatkozását „a serdülő kolozsvári református egyház oszlopainak” ajánlotta, megemlítve: Kassai István fejedelmi tanácsost, Igaz Gáspárt, Váradi Miklóst, Jónás deákot, Filstich Lőrincet, Szegedi Gergelyt, Bácsi Györgyöt és Kálmáncsai Istvánt, mellettük pedig Tiszabecsi P. Tamást és István lelkészeket, Szenci Molnár Albertet és Tályai Bolya Györgyöt.³⁴ Váradi Miklós és Jónás deák neve közismert tehát, míg a másik kettő közül Boytos János egészen biztos, hogy református volt, vagyis annak a felekezetnek tagjai, melyhez maga a fejedelem is

32 PAP: *Harmincadjegyzék* 194, 250, 382, 398, 399, 413, 443, 467, 472, 494, 497, 502, 522, 527; PAKÓ: *i. m.* 162.

33 A kivitel helyének pontos megjelölése nélkül szerepel.

34 HERPEI: *A házsongárdi temető* 128.

tartozott.³⁵ Sajnos nem került a kezünkbe a kutatás során Kapusi Antal felekezeti hovatartozására utaló forrás.

Ha nem is mindennapos, de az akár évente történő többszöri bécsi utazás tipikusnak volt mondható a kereskedők között, akár többen együtt is utazhattak, mint ahogy a per kapcsán is említették, vagy valakit meghatározott megbízással küldtek oda. A városi források megőriztek egy-egy ilyen életképet, mint például azt, amely részben egy Debrecenben behajtandó adóságról is szól. A helyzetet Iklódi Tamás festette le nekünk 1630. szeptember 24-i tanúvallomásában: „azt tudom, hogy Bécsből jöttem egykor Patay Jánossal haza Debreczenben lévén Szabó Sebestyénnek azt monda, hogyha immár Zabo Gergely az ő sógora itt benn Erdélyben kereste volna, miért neki 100 forintjával volna adós talán meghvehetne rajta”.³⁶ Ismeretesebb kolozsvári kereskedők a 1620–30-as évek fordulójáról származó kezes- és adóslevelei. Jacob Lewis, angol származású polgárért Paul Wendrich kolozsvári főbíró kezeskedett: „Ez elmúlt 1628 esztendőben Bécsben lévén, löttem kezes az Inctusért nyolcvan tallérigh Lemp Mihálynak, bécsi áros embernek hogy ez jelen való 1629. esztendőben esenden Sz[ent] Mihály napjára meghadgya”.³⁷ Csepregi Mihály adóslevele szerint 683 tallér kölcsönt (50 tallér kalmármárha is benne van) vett fel Duwenberger Andrásból 1636. október 9-én, amit a városi törvényszék előtt is elismert az adós 1638. december 24-i tanúvallatásában.³⁸ A következő adóslevelet egy 1642-beli vizsgálat tartalmazza, amely azonban sokkal korábbra nyúlt vissza, minthogy Csanádi Antal és Tardos Márton neve is említésre került. „Anno 1628. die 11 Januarii az Inctának ura néhai Iklódi Tamás Bécsben lévén vásárolt volt Christoph Zameltől 307 ¾ tallért érő kalmár marhákat, mellyel adósa maradván Iklódi Tamás obligatoriát is adott volt. ...” A feleség nem emlékezett arra, ahogy a férje adósságba keveredett volna, adósságlevelével sem került elő, tanúk sem tudták igazolni az adósság tényleges meglétét.³⁹

A fejedelmi gazdaságpolitika is nehezítette időnként a kereskedők árubeszerző útjait, és nem csak 1630 után. Történt ugyanis 1627-ben – több kereskedő is beszámol az ügyről –, hogy Felső-Magyarországon Krakkóból jöttükben a bártfai harmincadosnál meg kellett esküdniük, hogy nem rossz pénzen vásárolták a kalmárárukat, textíliákat. Akiről ez kiderült, attól elkobozták árujukat, mint Harasztosi Miklóstól, tőle nyolc véghe karasiát koboztak el, továbbá Réz Mártontól is valamennyit, rajtuk kívül Óvári Tamás deák, Bácsi János, Boytos János ott-tartózkodásáról szólnak a források.⁴⁰

35 Boytosról a harangoztató gazdai számadásokból tudjuk, hogy 1645. szeptember 17-én vagy az azt megelőző napok valamelyikén hunyt el, a nagyharangot négyszer húzták meg temetésére. Herepei is ismeri a tény, Harangoztató gazdai jegyzékek. Erdélyi Református Egyházkerület Gyűjtőlevéltára. I. C. 1.

Herepei János szerint a gyülekezet vezetői között, az ülésrendet vizsgálva 1647-ben Bojtos István nevével (a rokonságról lásd majd alább) is találkozunk. HERPEI János: *Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez* I. Bp.–Szeged, 1965. (a továbbiakban HERPEI: Adattár) 574–576.

36 Román Nemzeti Levéltárak Kolozs Megyei Fiókja (Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale ale României; a továbbiakban RNLTkol), Kolozsvár város Levéltára (a továbbiakban KvLT), Törvénykezési jegyzőkönyvek (a továbbiakban KvTJk) II/13. 64. (1630. szeptember 24.)

37 KvTJk II/12. 208. (1629. november 27.)

38 KvTJk II/15. 15. (1638. december 24.)

39 KvTJk II/15. 269–271. (1642)

40 KvTJk II/13. 12. (1630. április 22.)

A elkövetkezőkben megvizsgáljuk egyenként az árus emberek tevékenységének, pályájának, karrierjének, családi viszonyainak azon szeleteit, amelyeket ma a források alapján lehetséges. Boytos János kora ifúságától kereskedett, megőrződött egy tanúvallomása 1630-ból, amikor is a már fentebb is említésre került Harasztosi Miklós ügyében tett vallomást. Ekkor, 1627-ben tehát már biztos, hogy kereskedett,⁴¹ de 1623 és 1630 között a harmincadnaplók hiányoznak, így nem tudjuk ebből az időből karrierjét rekonstruálni, de Lengyelországbán, és Felső-Magyarországon járhatott árut beszerezni.

A harmincadjegyzékekben 1630–1636 között több alkalommal szerepelt Boytos János. Tudjuk, hogy 1630 után háromszor Bécsből, kétszer pedig Eperjesről hozhatott be kalmár-árukat (méteráru, fűszerek, papír, süveg, kés),⁴² továbbá Nagybányára és Magyarországra vitt ki árucikkeket.⁴³ Többször, így 1635-ben önállóan, 1636 szeptemberében pedig Kapusi Antallal közösen – ez lehetett a tanúvallomásokban igen részletesen dokumentált út – hajtatott ki az országból ökröket.⁴⁴ Boytos a Monostor fertályban a plébániaház mellett lakott 1635 óta, akkor vehette meg a házat Bacsí Györgytől – de már korábban, 1633-tól bérlőként lakott itt, 2 és fél dikát adózott⁴⁵ –, az adókönyvek adatai egyértelműek erre nézve, ezt követően a ház után évente 2 dicát adózott 1641-ig.⁴⁶ A hiteleshelyi iratok alapján pontos képet kaphatunk a kereskedő családi viszonyairól is. Édesapjának, Bojtos Tamásnak és második feleségének, Zegedi Annának (korábban gyulafehérvári Németi István özvegye) ismeretes egy bevalása 1632-ből arra nézve, hogy nem vállalják át egymás adósságait.⁴⁷ Bojtos Tamásnak a Magyar utcában, vagyis a Longa fertályban volt egy háza.⁴⁸ 1634-ben már az örökösökről olvasunk, akik között a két Bojtos fivér szerepel: János és István, az előbbi jár el a rokonság nevében is, valamint özvegy Kapusi Antalné és Kapusi Bálint fordul még elő a forrás szövegében.⁴⁹ Herepei János említette az 1611-ben a szabócéhbe beállt Bojtos Istvánt, Bojtos Szabó Tamás fiát, aki János testvére lehetett.⁵⁰ Ő nagy valószínűséggel azonos lehetett azzal a Bojtos Szabó Istvánnal, aki 1641-ben a „várfokon és temetőben építő” tisztségét viselte Luczi Istvánnal együtt, 1647-ben pedig Brozer Péterrel együtt volt építtető.⁵¹

41 1627-ben Harasztosi rossz pénzen vett posztóit 45 forint értékben elkoboztatta a fejedelem Kassán. KvTjk II/13. 12.

42 PAP: *Harmincadjegyzék* 387–388, 407, 423, 454, 507; PAKÓ: *i. m.* 168.

43 PAP: *Harmincadjegyzék* 497, 507, 516, 527.

44 Uo. 527.

45 RNLtKol, KvLt, Számadáskönyvek (a továbbiakban KvSzám) 20/VIII. 178. Monostor utcai fertály (Rapularum 1633), gazda, ill. háztulajdonosokról és bérlőkről lásd Kiss András: *Kolozsvár város XVI. századi adókönyveinek forrásértéke* = Uő: *Más források – más értelmezések*. Mentor, Marosvásárhely, 2003. 203–220.

46 KvSzám 20/VIII. 270. – 2 dica (Rapularum 1636), KvSzám 22/III. 606. – 2 dica (Rapularum 1637); KvSzám 22/III. 634. 2 dica (Rapularum 1638); KvSzám 22/III. 666. (Rapularum 1639); KvSzám 23/III. 6. 1 ¼ dica (1640 Rapularum); 1642-ben már Bacsi Jánosé a ház KvSzám 23/XII. 4.

47 MNL OL, F szekció Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak, A Kolozsmonostori Konvent Országos Levéltára, F 15 - Protocolla, libri regii et styliionaria, 28. 50r, 50r–51r. (1632. február 16.)

48 Uo. 50r, 50 r–51r. (1632. február 16.)

49 Uo. 24. 93–94r. (1634. július 19.)

50 HEREPEI: *A házsongárdi temető* 134.

51 Adószedők számadása (1641) KvSzám 23/IX. 16; Regestrum partiale KvSzám 31/I. 36. (1647)

Boytoz Jánost, az apjáról, Bojtoz Szabó Tamásról való osztozás kapcsán említik 1641. október 1-én alperesként a város törvénykezési jegyzőkönyvében. Ezzel az ügyvel lehetett kapcsolatos ügyvédfogadása is 1633-ban, amikor is Dániel deákot fogadta meg ügyvédjének.⁵² Ahogy a per során utalás történt rá, apja halálát követően még az év márciusában kezdődhetett meg az eljárás, ami 1641-ben folytatódott a jegyzőkönyv szerint: „ez inctust az atyja Boitos Zabó Tamás lévén adós bizonyos számú tallérokkal úgy mint n[umero]ro 400 ez meghírt inctus ennek az 400 ezüst talléroknak megfizetését az attyával való divisiónak idején magára vállalta több adósságoknak megfizetésével együtt, az mellyekről ötet az attyai jókból akkori divisor uraimék praentáltak, az melyet ha tagadna, akkori divisor uraimék köteleességek alatt nekem adott levelekkel doceálok”.⁵³ Végül 60 forint kifizetésére kötelezte a bíróság Boytoz János alperest, valamint még 12 forint kifizetését róttá ki rá. A határozatból kitűnik, hogy egyidejűleg több hasonló ügye is lehetett a bíróság előtt.

A városi forrásokban egyéb adatot ez idő tájt nem találunk Boytoz János tisztségviselésére, a bátyjára is csak később, ennek oka abban keresendő, hogy reformátusok lévén nagyon kevés tisztséget viselhettek 1638 előtt. 1643-ban már a főtéren Nyíró Sámuelné házában lakott feleségével együtt Boytoz János, a ház felét vehették meg, de a feleségét 1645-ben immár özvegyként írták össze az adójegyzékben.⁵⁴ A következő évben ő is pestisben hunyhatott el, akárcsak férje, temetéséről sógora jóvoltából a szabócéh segítségével sikerült gondoskodni.⁵⁵

Kapusi Antalról tudjuk Linczeg János naplójából, hogy a Monostor fertályban lehetett háza,⁵⁶ azonban 1604 és 1609 között a Farkas utcában lakott, és itt volt háza, később másfél dica adót fizetett.⁵⁷ 1610-ben ugyanabban a házban már Kapusi Antalné írták össze, majd 1616-tól már valóban a Monostor utcai negyedben, mégpedig annak főtéri részén írták össze Kapusi Antalné, aki Stephan Kirschnertől bérelte a házat egészen 1630-ig,⁵⁸ valamint több majort is bérelt ugyanebben a fertályban. Valószínűleg 1630-ban vehette meg az örökösöktől

52 KvTjk II/14. 351. (1633. február 23.)

53 KvTjk II/15. 150–151. (1641. október 1.)

54 A Jónás deák házat követő második házban 1643-ban Nyíró Sámuelné $\frac{1}{4}$ dicát adózott, és „Boitos János ibidem J” – 1 dicát. KvSzám 24/III. 1. (Rapularum, 1643); 1645-ben feleségét is Boitos Jánosné ibidem J $\frac{1}{4}$ vagyis $\frac{3}{4}$ dicával írták össze. KvSzám 24/IX. 1. (Rapularum, 1645) Mindeközben ugyancsak a Monostor utcai fertályban: Vicus ad pontem Lapideum – revertendo a fine, tehát a Híd utcában a jelzett 1642–1645 években szintén összeírtak egy Boitos János nevű háztulajdonost Ujhelyi Imréné és Tasi András házában szomszédságában, a ház korábban Keörösi Andrásé volt. KvSzám 23/XII. 14., ill. 24/IX. 16. E ház lakója azonban mindössze $\frac{1}{8}$ dicát adózott, 1645-ben is élt, ő tehát nem lehet azonos a kereskedőnkel.

55 HEREPEI: *A házsongárdi temető* 134. A szabócéh temetette el; Az adókönyvben 1647-ben már áthúzták a nevét, tehát nem volt adóalany többé, Kovács János házában volt bejegyezve fél dicával, vagyis az előző évi tiszttazat alapján 1646-ban ennyit fizethetett Bojtoz Jánosné. KvSzám 25a/VI. 1.

56 *Linczeg János történeti feljegyzései (1621–1675) = Kolozsvári emléktérkép 1603–1720*. Bev. és az időrendi áttekintést összeáll. BÁLINT József; a forrásokat vál. és jegyzetekkel ellátta PATAKI József. Kriterion, Buk., 1990. (a továbbiakban *Kolozsvári emléktérkép*) 196.

57 KvSzám 11/XIV. 2, 34, 70, 104, 138, 172.

58 KvSzám 17b/XXXI. b. 6. (1616); KvSzám 17b/XXXII. b. 6. (1617); 17b/XXXIII. b. 6. (1619); 17b/XXXIV. b. 6. (1620); 17b/XXXV. b. 6. (1621); 17b/XXXVI. b. 6. (1622), 17b/XXXVII. b. 5. (1623), 17b/XXXVIII. b. 5. (1624), 17b/XXXIX. b. 5. (1625), 17b/XL. b. 5. (1626); 17b/XLI. b. 8. (1627); 20/VIII. 32, 56, 86. (1628–1630) Az adó összege többnyire 1 dica volt, ritkán $\frac{7}{8}$ dica.

a házat.⁵⁹ 1624-ben Szabó Györgyné Teke Magdolna vetette magyarköblösi telkét zálogba Kapusi Antalnál, hozzá hasonlóan más nemesek is eljártak, tudniillik a kereskedőpolgároknál 1-2 évre zálogba adták jobbágytelkeiket, így jutottak megfelelő kölcsönhöz.⁶⁰ A harmincadjegyzékekben Kapusi sem szerepelt 1630 előtt, ezt követően viszont mintegy 20 alkalommal. Eperjesből, Bécsből, Krakkóból és Jaroszláwból hozott be árut, melyek között textilek, méterárúk, fűszerek, papír és glett egyaránt megtalálható volt.⁶¹ 12 alkalommal pedig Magyarországra és más, pontosan meg nem nevezett helyekre vitt ki különféle árukat: bort, török vásznat, sarut,⁶² ebből hat alkalommal ökröket, egyszer teheneket, 1635-ben Kun Ferenc ökreit – amire az exemptiont kapott – hajtatta ki, 1636-ban pedig a fenn már említett Boytos Jánossal társult.⁶³

Debreczeni Jónás deák és Váradi Miklós részben hasonló szerepet töltöttek be városi polgárként, és a kereskedés területén is, de családi, rokonsági kapcsolataikra – jöllehet Jónás deák végrendeletében „sógorom” megjelölést használja Váradira – pontos adatot nem találtam. Jónás deák a város egyik jelentős polgára, háztulajdonosa és kereskedője volt. Kolozsvár városában több házzal is bírt: a Közép és Monostor utcában eggyel-eggyel az 1630-as évtized végén, a házaira kirótt dica összesen 8,5 volt. 1609-ben még a Farkas utcai fertályban lakott, a háza után 6 dicát adózott, ez volt a lehető legmagasabb egy házra kivethető adóegység a városban.⁶⁴ Az 1610-ben Szegedi Gáspártól megvett háza, a Közép utcai fertályban, a Tanács-házához mindössze néhány háznyra állt, melyre abban az évben mindössze másfél dicát,⁶⁵ de a következő évtől már egészen 1648-ig mindig 6 rovás adót fizetett.⁶⁶ Fia 1635-ben vette meg Stin Lukácstól a Monostor utcai negyedben a házát, mely után a következő két évben 3-3 dica adót fizetett be,⁶⁷ azonban 1638 és 1648 között már az idősebb Jónás deák néven volt, aki 2 ¾ dica, majd 2 dica adót fizetett be ez után a ház után.⁶⁸

1613-ban Segesvári Bálint krónikája szerint az egyik házában, vélhetően a főtérben szállt meg Bethlen Gábor fejedelem választása előtt Szkender pasa.⁶⁹

59 1631–1634 között minden évben 1 dicát adózott, 1635-ben 5/8, KvSzám 20/VIII. 117, 149, 179, 209, 239. 1636-ban már Kapusi Bálint nevét írták be az adószedők az adókönyvekbe. KvSzám 20/VIII. 271.

60 TAGÁNYI Károly–RÉTHY László–KÁDÁR József: *Szolnok Doboka vármegye monográfiája*. IV. A Vármegye községeinek részletes története. Ds, 1901. 456. MagyarKöblös.

61 PAP: *Harmincadjegyzék* 396, 408, 429, 453, 463, 476, 490, 498.

62 Uo. 368, 378, 382, 402–403, 410, 443, 467, 502, 522, 527.

63 Uo. 485, 502, 522.

64 KvSzám 11/XIV. 196. (1609)

65 KvSzám 13a/XVII. 278. (1610)

66 KvSzám 13a/XVII. 278. (1610); 13a/XVII. 370. (1612); 13a/XVII. 406. (1613); 17a/XIII. 30. (1615); 17a/XIV. 30. (1616); 17a/XV. 30. (1617); 17a/XVI. 30. (1618); 17a/XVII. 30. (1619); 17a/XVIII. 30. (1620); 17a/XXIX. 30. (1621); 17a/XX. 30. (1622); 17a/XXI. 30. (1623); 17a/XXII. 28. (1624); 17a/XXIII. 26. (1625); 17a/XXIV. 28. (1626); 20/VII. 34. (1627); 20/VII. 138. (1628); 20/VII. 88. (1629); VII. 527. (1636); 22/III. 777. (1639); 25b/VI. 136. (1648); 26/II. 152. (1649).

67 KvSzám 20/VIII. 233, 601, 629.

68 KvSzám 20/VIII. 629. (1638); 20/VIII. 661. (1639); 24/III. 1. (1643); 25b/VI. 1. (1648)

69 „15 Octobris. Jöve be Bethlen Gábor Kolozsvárba egy basával; Bethlen Gábor szálla Seres Istvánhoz, az basa pedig Jónás deákhoz.” *Segesvári Bálint történeti feljegyzései = Kolozsvári emlékirók* 147; Sudár Balázs: Iszkender és Bethlen Gábor: A pasa és a fejedelem. Századok CXXV(2011). 975–996.

Filstich Lőrinc Király utcai sütőháza kapcsán említik, hogy „vagyon Diósi Péter és Jónás deák kertek között”.⁷⁰ Egy majorságot, egy csűrös kertet Eötvös Benedek szomszédságában, valamint a Thorda utcai kis ajtó előtti kertet említett a deák végrendeletében.⁷¹ Szőlőjéről azonban nem tett említést,⁷² ismert olyan adat, mely szerint a borkészítéshez mástól vett mustot.⁷³ Városi szolgálai közül néhánynak ismerjük a nevét: Rafaelét és Nagyszombathi Márton kocsisét.⁷⁴ Jónás deák 1635-ben elkészítette városi javairól végrendeletét, két évvel később fia, a fentebb említett ifjabb Jónás deák is végrendelezett, őt azonban – az adókönyvek adatainak ismeretében kimondhatjuk, hogy – apja túlélhette.⁷⁵ Jónás deák gyerekeit a végrendeletből név szerint ismerjük, Anna lányáról tudjuk, hogy 1635-ben már nem élt, és egy fiúgyermeket hagyott hátra, Andorkót. Másik leánya Viczei Péterné, Kata asszony, róla nem tudjuk, mikor köttetett a házassága. 1642-ben a város törvénykezési széke előtt már arról döntenek a Monostor utcai ház kapcsán, hogy a „neveletlen unoka” érdekében divíziónak, vagyis osztálynak kell lennie, mert nem egyértelmű milyen örökség szállt – 1642-ben viszont ez a forrás már mint „idvezültről” beszél – Jónás deákra, és mi a feleségére.⁷⁶ A felesége neve sajnos nem ismeretes számunkra. Ahogy már említettem, Váradi Miklóst sógoraként nevezte meg, leánya házasságával pedig a Viczei családdal került atyafiságba. Egy 1672. évi osztálylevélben szerepel Viczei Sára, aki a második felesége lehetett, és akár ebből a házasságból származhatott az a három gyermek is, akiket a harangoztatói gazdai számadások 1647-ben és 1652-ben említenek mint Jónás deák elhalt leányait és fiát.⁷⁷ Az 1672. évi osztálylevélben megemlített leányok a vármegyei nemességbe házasodtak be (Kata Enyedi Jánosné, Sára papfalvi Havasalyi Lászlóné és Erzsébet kövesdi Boér Pálné),⁷⁸ szemben a fentebb említett városi polgári elitből házastárssal rendelkezőekkel.

Kereskedőként meglevő ingó vagyonáról szintén a végrendelete alapján kapunk képet, ugyanis felosztotta két gyermeke között, továbbá elhalt Anna leánya fiacskájának, Andorkónak hagyott 3000 Ft készpénzt, melyért még élő két gyermeke: ifjabb Jónás deák és Viczei Péterné Kata asszony lettek a kezesek. Az általa lakott – Közép utcabeli – házat, majorságot, csűrös kertet hagyta a fiára (akinek az ingatlanok értékének felét ki kellett leánytestvérének fizetnie), ezenkívül még arany-, ezüstműi felét, és a visszafizetendő adósságokat, illetve az apai részből 500 Ft-ot. A Torda utcai kis ajtó előtti kertet Kata leányára, Viczei Péternére hagyta.

70 KvTJk II/14. 51. (1631. szeptember 15.) Filstich Lőrinc a Szent Lélek Ispóty Közép utcai sütőházával cserélte el ezt 200 forint ráfizetés fejében.

71 *Az erdélyi fejedelmek oklevelei (1560–1689). Erdélyi Királyi Könyvek.* Szerk. GYULAI Éva. Arcanum, Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kara, 2005. (a továbbiakban ErdKirKv DVD) 1. 204–206.

72 ErdKirKv DVD 21. 204–206.

73 1630. szeptemberi tanúvallatás szerint Stenczel Jánosnétól vehetett talán mustot. KvTJk II/13. 67.

74 KvTJk II/13. 140. (1630. július 4.); KvLt, KvTJk II/14. 260–262. (1632. április 2.) Szabó Péter és Krajczár András perében 1. testis Nagyszombathi Márton Jónás deák kocsisa.

75 ErdKirKv DVD 21. 204.

76 KvTJk II/15. 189–190. (1642)

77 1647. július 20-án egy leány, 1652. április 8-án, 22-én egy leány és egy fiú halála szerepelt a harangoztatógazdai számadásokban Jónás deák gyermekeiként. Erdélyi Református Egyházkerület Levéltára I. C. 1. 25, 46.

78 SÁNDOR Imre: *Kolozsvár címmeres emlékei.* Geneológiai Füzetek XI(1913). 1. sz. 24.

Ha részletesebben megvizsgáljuk a harmincadnaplókat kiderül, hogy Jónás deák 1610 és 1636 között 44 alkalommal vámostatta el áruit, többször Váradi Miklóssal együtt.⁷⁹ 24 alkalommal behozatalt jegyeztek fel a harmincadosok, leggyakrabban feltüntetett úti célja Bécs (12 alkalommal) volt, de mellette felső-magyarországi és lengyelországi városok is szerepeltek.⁸⁰ Onnan fűszereket, textíliákat, papírt, süveget, késeket, vasakat hozott be, kivitelkor pedig kéneseit, viaszt és ökröt, néha lovat jegyeztek fel a neve mellé.⁸¹ A harmincadnaplók szerint több alkalommal nemcsak Váradi Miklós, hanem János deák, Jónás deák öccse is szerepelt, mint aki az árukat behozta a fejedelemségbe, vagyis útjai egy részét nem ő maga rendezte.⁸²

A bevételeihez nem mindig jutott hozzá könnyen, így már 1613-ban Torda vármegye ítélőszéke előtt pereskedett bécsi kereskedése alatt kölcsönadott 35 forint összegért.⁸³ 1630. márciusi tanúvallomás szerint Heinrich Lisbonával – aki 1628-ban a nagybányai pénzverde felügyelői tisztét töltötte be⁸⁴ – „vállalkozhatott együtt”, a törvénykezési jegyzőkönyvek tükrében ez az üzlet nem lehetett nyereséges: „mondotta hogy minemű károkat vallottak, hogy öfelsége Jónás uramtól elvitette az aranyat”.⁸⁵ Hogy ez a vállalkozás mikor valósulhatott meg, és mennyi ideig lehettek ők üzlettársak, arról egyelőre források hiányában nem tudunk választ adni, de mindenképp Bethlen Gábor fejedelemsége alatt mehetett végbe. 1636-ban épp az ominózus per évében tudósítanak bennünket a harmincadosok arról, hogy „Jónás deáknak engedte meg őnagysága 300 ökre harmincadját”, ami 450 Ft elengedését jelentette,⁸⁶ bár fölmerül, hogy nem a fejedelem ökreit értékesítette-e, hiszen azt tette a viasszal és a kéneseivel is. A deák ökrrel való kereskedésének a város törvénykezési jegyzőkönyveiben is van lenyomata, ugyanis Nagy Balázs nevű polgár meggondolta magát, és mégsem akarta Pila Mátétól származó ökreit a deákkal értékesíttetni.⁸⁷ A deáknak a posztó értékesítési árát megkapni sem volt mindig egyszerű, erről tanúskodik például Lázár Istvánnal fennálló pere, aki Vásárhelyi Szabó István kezessége mellett kapta meg posztót, de később visszavihette és

79 PAP: *Harmincadjegyzék* 141, 166, 177, 194, 196, 199, 232, 246–247, 254, 274, 283, 292, 307, 334, 331, 339, 354, 382, 397, 417, 426, 465, 478, 485, 503, 505, 509, 531; PAKÓ: *i. m.* 160.

80 Eperjes, Lőcse, Jaroszlav

81 PAP: *Harmincadjegyzék* 214, 221, 234, 241, 250, 352, 398, 450, 494, 522; PAKÓ: *i. m.* 158, 163.

82 PAP: *Harmincadjegyzék* 247.

83 *Torda vármegye jegyzőkönyvei*. I. 1607–1658. Kiad. DÁNÉ Veronka. EME, Kvár, 2009 (Erdélyi Történelmi Adatok IX. 1). 144.

84 MÁTYÁS-RAUSCH Petra: *A „befogadó Erdély”: Erdélyi és külföldi szakemberek a Fejedelemség ércbányászatában Bethlen Gábor idejében (1613–1619) = Bethlen Gábor képmása*. Szerk. PAPP Klára-BALOGH Judit. Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, Debrecen, 2013 (Speculum Historiae Debreceniense 15). 211.

85 KvTJk II/13. 11. (1630. március 16.) Részlet Zakal Kata asszony Neb Mártonné tanúvallomásából. Mátyás-Rausch Petra szerint Lisbona higany bányászatával is foglalkozott, elképzelhető, hogy kettőjüknek ezzel kapcsolatban lehettek közös érdekeltségeik. Mindez további kutatásokat igényel, ami azonban meghaladja jelen tanulmány kereteit. Lisbona házasságára utalás Gyerőffi Jánosné Bornemissza Erzsébet végrendeletében, hogy az ő lánya Lisbona özvegye. *Erdélyi testamentumok III. Erdélyi nemesek és főemberek végrendeletei 1600–1660*. Válog., bevez., jegyz.: Tüdős S. Kinga. Mentor, Marosvásárhely, 2008. 139–142. (Kolozsvár, 1642. augusztus 23.)

86 KvSzám 22/I. 908.

87 KvTJk II/15. 233. (1642. május 13., 16.)

az árát vissza szeretne volna kérni.⁸⁸ De olyan eset is ismeretes, amikor a városi tanács a fejedelem számára vásárolt tőle 19 sing veres virágos kamukát.⁸⁹ Máskor pedig a fejedelem számára fizette ki a taxából a város a kamuka árát a deáknak, mintegy 225 forintot.⁹⁰ Jónás deák 1609. május 25-től nemességgel is bírt, részbirtokai voltak Kolozs vármegyében,⁹¹ és zálogbirtokokat is szerzett ugyanott,⁹² már 1616-ban félpertányi birtoka volt Magyar- és Oláhródön, az 1634-i lustrában 1 lovassal jegyezték fel.⁹³ Egy 1638. évben kiállított oklevél szerint Kolozsvári Jónás deák Kolozsvári Nyilas Márton Hajósi Erzsébettől született Zsigmond nevű fiával birtokot cserélt Ródön, ahol már korábban is bírt jószágot.⁹⁴ Kolozs megyei birtokai mellett zálogbirtokai voltak Belső-Szolnok, (Kozárvár, illetve Boérfalva), valamint Doboka vármegyékben (Páncélcseh).⁹⁵ Ismerjük a birtokai mellett néhány jobbágyának nevét is.⁹⁶ 1641-ben, tehát öt évvel később a pert követően I. Rákóczi György is megerősítette Boérfalva zálogbirtokában.⁹⁷ Egy – már említett – 1672. február 24-i osztálylevél szerint feleségétől, Viczei Sárától három leánya maradt: Kata Enyedi Jánosné, Sára papfalvi Havasalyi Lászlóné és Erzsébet kövesdi Boér Pálné, akik osztoztak atyjuknak magyarnádasi, magyar- és oláhródi birtokaiban.⁹⁸ Közéleti, egyházi szerepét leginkább az befolyásolta, amit Szenci Molnár Alberttől tudunk, tudniillik már 1615-ben a református egyház egyik fautora volt Viczei Máté mellett.⁹⁹ Őt is ott találjuk azok között a kolozsvári polgárok között, akik az egyezség-

88 KvTjk II/14. 323. (1632. szept. 30.)

89 KvSzám 25a/I. 385, 380A. (1627. május 3.)

90 KvSzám 22a/I. 792.

91 1635. április 25. Az ispotályhoz történő jobbágykötés kapcsán tanúként feltüntetik Jónás deák mérái jobbágyát, Nádasai Zekel Ferencet. MNL OL F 15 Prot. XXVI. 107v.

1637. február 13. Ródi Cseh János fassiója szerint 180 forintért négy jobbágyot adott el Kolozs vármegyében Ródön Jónás deáknak és fiának. Uo. Prot. XXVIII. 114–115r.

92 1630. január 11. Sombori Sándor Keleczelen és Újfalun (Kalotaszeg, Kolozs vármegye) portiót és jobbágyokat, amiket eddig 202 forintért Jónás deák bírt, még további 25 forint fizetése mellett átadja Tepesit Zsigmondnak a kolozsmonostori káptalan előtt. Uo. 19.

1630. március 24. Magyarródi Lippai Ferenc zálogba adta 100 Ft-ért Jónás deáknak a magyarródi portiót és curiát, valamint Makrai János nevű jobbágyot. MNL OL F 15 Uo. Prot. XXVII. 3.

1631. május 22. Nercze Kolozs vármegyei portiót (4 jobbágyot) Sombori Sándor és Erzsébet elzálogosítja Jónás deáknak és fiának 150 forintért. Uo. 20r.

1631. december 13. Dobai Judit és Dobai Péter zálogosítja Jónás deáknak 100 forintért Sarkany Baltázár nevű jobbágyát (Magyarnádas). Uo. Prot. XXVIII. 43r–44r.

1639. dec. 16. Zeoke Imre zálogosítja a Veocz-portiót (Völcs, Doboka vm.) 280 Ft-ért Jónás deáknak. Uo. 174r.

93 *Kolozs vármegye 1634-i lustrája*. Kiad. LÁZÁR Miklós. Történelmi Tár 1878. 203.

94 HEREPEI: *A házsongárdi temető* 173.

95 ErdKirKv DVD 22. 161b–163. (1641. január 1.)

96 Sukon lakó Losárdi Györgyöt, Jónás deák jobbágyát említik egy 1632. június 10-i tanúvallomásban: KvTjk II/14. 118. András cigányt is a jobbágyaként említik: KvTjk II/15. 140. 1641. július 1. Nádasai Zekel Ferenc nevű jobbágyát Mérán említik MNL OL F 15 Prot. XXVI. 107 v. Ródön 4 jobbágya van. Uo. Prot. XXVIII. 114–115r.

97 ErdKirKv DVD 23. 4b–5b. (1641. január 2.)

98 SÁNDOR: *i. m.* 24. Torda vármegye jegyzőkönyvei alapján Jónás Sára nevű nemesasszonyt kolozsvári Hauaselyi László feleségéként említik 1669. szeptember 14-én. DÁNÉ Veronka: *Torda vármegye jegyzőkönyvei* II. 1659–1707. EME, Kvár, 2014 (Erdélyi Történelmi Adatok IX. 2). 96.

99 HEREPEI: *Adattár* I. 5–6.

levél értelmében 1630. október 15-én 9000 lengyel forint erejéig kezességet vállaltak az időközben fejedelemmé választott Bethlen Istvánért, valamint Bethlen Gábor fejedelem és Károlyi Zsuzsánna emlékművéért. A városra, a református gyülekezetre, szociális célra és egyházi személyekre végrendelete értelmében 1635-ben 562 forintot hagyott.¹⁰⁰ 1635-ben kupát adományozott a kolozsvári református eklézsiának,¹⁰¹ 1638-ban pedig nyolcszögletű fedeles ezüstkanna került Jónás deák áldozatkészségének köszönhetően a református gyülekezet klenódiumai közé.¹⁰² 1638-tól, illetve 1641-től már nem volt akadálya városi tisztségviselésének – erről majd részletesebben Váradi Miklós kapcsán –, de a források hiányos volta miatt pontosan nem tudjuk, mikor lett tagja a százférfiak tanácsának, 1647-ben már bizonyosan centumvir.¹⁰³ Más tisztségviselésére eddig nem találtunk adatot. 1647 után is részt vett a gyülekezet életének vezetésében, Herepei János utalt rá a Farkas utcai templom padjain rögzített ülésrend kapcsán.¹⁰⁴ A Rákóczi-udvar tagjaival is kapcsolatot tartott a deák, Herczeg Zsigmonddal, a Rákóczi fiúk neveléséért felelős udvari familiárisal levelezésben állt,¹⁰⁵ Kékedy Zsigmond végrendeletében a számára kölcsönt adók között említi Jónást, akinél ezüstműve volt zálogban.¹⁰⁶ Emellett az (ítélőmester és tanácsúr) Kassai István végrendeletéből kiderül, hogy a deáknak egy ezüstkupája az István deákkal kapcsolatos peres ügyintézés zálogaként nála van, ebben az ügyben Gyulafehérvárott is eljár.¹⁰⁷

Váradi Miklós maradt utoljára, akit először idézzünk meg unokája, Bethlen Miklós szavaival: „Kolosvár igen floreált, és ott Váradi Miklós mind értéke, mind értelmére nézve első ember volt. A bíróságot is háromszor viselte, ... fejedelmek és mindenek előtt nagy becsületben volt”.¹⁰⁸ Árus emberként a harmincadokban 1610 után 45 alkalommal – első néhány alkalommal idősebb Váradi Miklós is lehetett – fordult elő. 1615-ben a Gecsényi Lajos által felsorolt, Maria Ellendről fennmaradt vámjegyzékben is szerepelt Váradi Miklós neve a kelet-magyarországi és erdélyi kereskedők között.¹⁰⁹ Behozatalkor a harmincadokban 29-szer regisztrálták, ebből 13 alkalommal Bécsből, máskor lengyel városokból vagy Eperjesből tért haza áruval megrakottan és sok alkalommal mások rendelését is teljesítette (ld. Jónás deák).¹¹⁰ Az áruk között az egyszerűbb posztóktól a selyemig nagyon széles volt a skála, emellett nagy mennyiségű fűszert, kést, süveget, önművet, papírt, valamint az aprólék kalmármarhát (hajfo-

100 ErdKirKv DVD 21. 204–206. (1635. február 2., megerősítve 1637. július 8.)

101 SÁNDOR: *i. m.* 102–103.

102 SIPOS Gábor: *A kolozsvári református egyházköztség a 17. század első felében = Uő: Reformata Transylvanica. Sipos Gábor tanulmányai az erdélyi református egyház 16–18. századi történetéhez.* EME, Kvár, 2012. 38.

103 1647-ben a százak tanácsának tagja Jónás deák és Váradi Miklós is. BINDER Pál: *Közös múltunk.* Kriterion, Buk., 1982. 303.

104 HEREPEI: *Adattár* I. 575.

105 1637. december 8. MNL OL E 190 Archivum Familiae Rákóczi missiles 9. d. 2156; 1637. december 10. Uo. 2157.

106 TÜDÖS S.: *i. m.* 126. Kékedy Zsigmond testamentuma, 1638. június 19.

107 Uo. 118. Kassai István végrendelete, 1637. szeptember 12. Kolozsvár.

108 Bethlen Miklós élete leírása magától = Kemény János és Bethlen Miklós 489.

109 GECSÉNYI Lajos: *Bécs és Magyarország kereskedelmi kapcsolatainak történetéhez a 16–17. század fordulóján.* Századok CXXVII(1993). 3–4. sz. 469–485.

110 PAP: *Harmincadjegyzék* 148, 225, 238, 252, 291–292, 307, 323, 331, 332, 339, 373, 397, 401, 425, 444, 449, 465, 479, 485, 491, 500, 509, 511, 524, 531, 535; PAKÓ: *i. m.* 156.

nó karikát, szalagot, kártyát, nyári kesztyűt) egyaránt feltüntettek a harmincadosok. Kiviteli helyként (12 alkalommal) Magyarország, Bécs és lengyel városok (Lublin, Jaroszlów) szerepeltek,¹¹¹ az áruk között Bethlen Gábor fejedelem idején viasz fordult elő, I. Rákóczi György fejedelemsége idején pedig ökör, ökörbőr és keneső. Részletesen minderről majd alább.

Unokája is megemlítette, hogy fejedelmi megrendeléseket is teljesített, Radvánszky Béla Bethlen Gábor udvari vásárlásait tartalmazó kötetében a részleteket is láthatjuk. Míg 1616-ban még mindössze 22 tallér és 226 forint értékben számolt el a fejedelemmel, addig 1625-ben hosszú bécsi, pozsonyi, rimaszombati, eperjesi tartózkodást követően Váradon már 2308 tallér és 453 forint értékben. Még ugyanebben az évben újabb 500 tallér értékben két öreg órát vásárolt tőle Bethlen Gábor fejedelem.¹¹² A fejedelem által vásárolt áru értékének nagysága ugyan elmaradt a másik kolozsvári kereskedőtől Csanádi Antalétól, de Váridi is fontos diplomáciai feladatokat teljesített, pl. 1628–1629-ben Bécsben és Belgrádban. Itt viaszt, mézet és más, a fejedelmi monopólium jóvoltából begyűjtött termékeit adattatta el vele Bethlen, persze vásárlásokat is bonyolított a kereskedő. Bécsbe 1628 decemberében küldte őt a fejedelem Thököly János kereskedőtársával együtt, tárgyaltak szállásukon a lengyel követekkel is.¹¹³ Bethlen Gábor halálakor Nándorfehérvárra küldött levelében Bethlen István említi azt, hogy tavaly Váradi Miklós járt el a fejedelem kereskedelmi termékeinek értékesítésében, idén azonban Iklódi Tamás és Fenesi Mihály kolozsvári kereskedőket küldi.¹¹⁴ Hasonló feladatot szánhatott neki I. Rákóczi György is, de kevesebb nagyvonalúsággal. 1636-ban épp a tanúvallatásokban említett út kapcsán fontos megjegyeznünk, hogy a harmincadosok jegyzékei szerint ekkor 750 ökröt hajtott ki Erdélyből, igaz, az nem szerepel, hogy ezt a fejedelmi kincstárnak teszi-e.¹¹⁵ Az öreg Rákóczi fejedelemtől 1644-ben a város főbírójaként kapott parancsleveleket.¹¹⁶ 1645 folyamán azonban nehézségei támadtak Váradi Miklósnak a központi hatalommal. I. Rákóczi György fejedelem 1645. március 22-i, fiának írott leveléből kitűnik, hogy a fejedelem szerint a kereskedő főben járó vétket követhetett el, vagyis engedély nélkül vihetett ki nemesfémeket az országból. Az öreg fejedelem szerint elengedik őt, amennyiben 3000 tallért kifizet „kötvén arra magát, hogy ezután azt nem cselekedj”.¹¹⁷ II. Rákóczi György 1645. május 24-ei apjának írt válaszlevelében már 4000 Ft-ot meghaladó összeget említett. Mi is történt pontosan, nem tudjuk, de az bizonyos, hogy a Farkas utcai református templom átadási ünnepségének egyik legfontosabb városi vezetőjeként már újra ott látjuk a fejedelmi család körében.

Váradi Miklós is, mint kereskedőtársai, református volt, ezért aztán sokáig nem viselhetett felelős tisztségeket az unitárius városban. A Kénosi Tözsér János és Uzoni Fosztó István által megírt unitárius egyháztörténet szerint a fejedelem már 1635 karácsonya táján szeretett volna

111 PAP: *Harmincadjegyzék* 248, 285, 339, 398, 399, 413, 441, 480, 522; PAKÓ: *i. m.* 162, 164.

112 RADVÁNSZKY: *i. m.* 9, 109–111.

113 TMÁO II. 93.

114 GERGELY Samu: *Okiratok az interregnum történetéhez Bethlen Gábor halála után*. I. közlemény. Történelmi Tár 1884. 281.

115 PAP: *Harmincadjegyzék* 522. (1636. augusztus 12.)

116 HERPEI: *Adattár* 574. (1644. augusztus 14., szeptember 6.)

117 *A két Rákóczi György családi levelezése*. Kiad. SZILÁGYI Sándor. Bp., 1875. 309. Folytatódott az ügy: 1645. április 9-én. Uo. 311.

református tanácsstagokat látni a városban, ez akkor nem sikerült.¹¹⁸ A fejedelemnek 1638-ban reverzálist adó kolozsváriak felsorolták a bevásztandó 3 esküdtpolgárt: „... 1639 esztendőben ha azt éri *Várad Miklós*: ...”.¹¹⁹ Egy 1640-ből származó hiteleshelyi tanúvallomás szerint már bizonyos, hogy centumvir volt,¹²⁰ az unitárius egyháztörténet szerint azonban 1641-ig a tanácsban nem lehettek még reformátusok.¹²¹ 1644-ben, illetve később még két alkalommal, például 1656-ban¹²² lett főbíró, de közben számtalanszor 1641-ben, 1647-ben, 1651 folyamán, az 1653-as évben, valamint 1655-ben számvevőnek és vonásigazítónak is megválasztották.¹²³ 1641-ben adószedő volt, 1657-től pedig vélhetően haláláig viselte a (1659) divisor vagyis osztóbírói tisztséget,¹²⁴ az osztályoknál a saját kereskedelmi ismereteinek minden biznnyal nagy hasznát vehette. A református gyülekezet vezetésében is nagyon fontos szerepet játszott, az egyházhoz való tartozás miatt vállalta, hogy városi karrierje nem teljesezhet ki, de mint ismeretes, a helyzet némiképp változott 1638 után. Az epizkopális egyház híveként állt a gyülekezet élén, így az egyik legfontosabb patrónusként nyomást tudott gyakorolni, ugyanis a presbiteriánusi felfogású lelkészeket eltávolította Kolozsvárról.¹²⁵ Ugyanakkor nyilvánvaló céljai közt szerepelt, hogy a gyülekezete mielőbb megfelelő templommal rendelkezzen. A város jelentős polgárai mellett a fejedelmi család adományával és támogatásának köszönhetően a romos Farkas utcai templomot helyrehozták a református gyülekezet számára.¹²⁶ Herepei János szerint a szószékkel szembeni stallum lehetett a Várad széke, melynél nevet pontosan nem tüntettek fel, csak a bíró uram rövidítést, ezzel a megszólítással azonban ekkor rajta kívül a gyülekezet tagjai közül senki sem rendelkezhetett.¹²⁷

Több házzal, házrésszel bírt a városban Várad Miklós. A Farkas utcai fertályban, a Széna utcában 1622-ben Kathonay Mihályné házát vette meg, és ebben a házban 1647-ig minden évben 6 dica adót róttak ki rá.¹²⁸ Ugyanebben a negyedben a falakon kívül (Ultra Fossam Delszer utca) is volt Várad Miklós nevén egy ház, bár tulajdonosa neve mellett nem tüntetik

118 KÉNOSI TÖZSÉR János–UZONI FOSZTÓ István: *Az erdélyi unitárius egyház története* II. Ford.: MÁRKOS Albert. A fordítást a latin eredetivel egybevetette BALÁZS Mihály. S.a.r.: HOFFMANN Gizella–KOVÁCS Sándor–MOLNÁR B. Lehel. Erdélyi Unitárius Egyház, Kvár, 2009. 56.

119 EOE X. 152., valamint JAKAB Elek: *Kolozsvár története* II. Szabad kir. Kvár város közönsége, Kvár, 1888. 605.

120 1640. január 1. MNL OL F 15 Prot. XXVII. 69v. Kolozsvár városának tanácsulési jegyzőkönyvei 1625 és 1647 között nem maradtak fenn.

121 KÉNOSI TÖZSÉR–UZONI FOSZTÓ: *i. m.* 56.

122 RNLt, KvLt, Közgyűlési jegyzőkönyvek (a továbbiakban KvTanJk) I/7. 90. 1655. december 26-án iktatták be.

123 KvTanJk I/7. 3, 19, 23, 48, 56, 89, 127.

124 KvSzám 23/IX. 14.; KvTanJk I/7. 110.

125 SIPOS: *i. m.* 39.

126 Uo.

127 HEREPEI: *Adattár* I. 574.

128 KvSzám 17b/XXVI. 29. (1622); 17b/XXVII. 29. (1623); 17b/XXVIII. 29. (1624); 17b/XXIX. 27. (1625); 17b/XXX. 28. (1626); 21a/I. 57. (1627); 21a/I. 131. (1629); 21a/I. 189. (1630); 21a/I. 247. (1631); 21a/I. 305. (1632); 21a/I. 356. (1633); 21a/I. 408. (1634); 21a/I. 458. (1635); 21a/I. 510. (1636); 22/III. 827. (1639); 23/IV. 33. (1640); 23/XIII. 33. (1642); 24/VIII. 33. (1645); 25b/III. 30. (1647).

fel a deák jelzõt, elképzelhetõ tehát, hogy egy hasonló nevû polgáré volt nem az övé.¹²⁹ A per idõpontja táján, 1636-ban a Közép utcai fertályban a Király utcában is rendelkezett még egy házzal, ezért fél dica rovatalt fizetett.¹³⁰

Több ház tulajdonát kísérelte megszerezni, így tudomásunk van arról is, hogy hosszan pereskedett egy Külsõ-Széna utcai ház és kert miatt, melyet Wásárhelyi Dávid deák feleségétõl, Zegedi Katától vett 300 forinton. Utólag nyújtotta be fellebbezését, ellentmondását Kádár Szabó János, aki szomszédsági jogon tartott igényt az elõvételi jogra. Végül a városi ítélõszék neki ítélte, amennyiben megfizeti a ház és kert már Várad által megadott árát.¹³¹ Erdeõi vagy Erdélyi István házában – amely a Monostor utcában a kõfal mellett volt – is volt 200 forint lekötése Várad Miklós deáknak, az összeg kifizetése Lutsch Istvánra, a vásárlóra maradt.¹³² Szolgái közül egy szakácsot ismerünk, Kádár András, akit meggyógyított Várad, ezt követõen 1631. augusztus 6-án ötszentei szolgálatra kötelezte el magát a legény.¹³³

Ingtalan vagyona mellett jelentõs ingó vagyonnal is rendelkezett a kereskedõ, 1630-ban a fejedelmi síremlékért kezességet vállalók között találjuk õt is,¹³⁴ több osztálylevélben sorolják fel, hogy tartoztak neki 40-50 forinttal,¹³⁵ másokkal pedig, mint például Augustin Péterné Zteich Katával is, perben állt egy 1625 elõtti 1000 forintos kölcsön degradációjával kapcsolatban, amelybõl 1630-ban a városi bíróság végül 500 forintot ítelt meg neki.¹³⁶ 1631-ben Cseh Annának, Sarló András szucsáki nemes özvegyének adott kölcsönérõl olvasunk egy bevallást.¹³⁷

Várad Miklós feleségét, Thúri Borbálát egy 1631-es iratban egy tordai kõház 200 forintos adásvétele révén említik, Thúri Ferenczel és Mihállyal egyetemben.¹³⁸ Unokája, Bethlen Miklós is említette, hogy nagyanyja Thúri Borbála, apja Thúri János volt, aki 1607-ben dési kamaraispán volt, a családnak Tordán és környékén voltak birtokai, házai, valamint Gyulai Pállal is atyafiságban álltak.¹³⁹ A házaspár egyik leányát, Borbálát bûni Bethlen Jánoshoz, a késõbbi kancellárhoz adta férjhez, a másiknak pedig Füzesi János lett a házastársa, aki Herepei János

129 Várad Miklós – Luporum Extra Moenia, Ultra Fossam Delszer utca KvSzám 21a/I. 526. 1636 (1/2); 22/III. 842. 1639 (½); 23/IV. 52. 1640 (¼); 24/VIII. 51. 1645 (1/8); 25b/III. 49. 1647. (1/8)

130 Közép utcai fertály (Media): Király utca, Várad Miklós ½, KvSzám 20/VII. 514. (1636); 22/III. 764. (1639)

131 KvTjk II/13. 146, 149, 158–159. (1630. augusztus 15.–november 4.)

132 KvTjk II/14. 3. (1630. július 16.)

133 1631. augusztus 6. MNL OL F 15. Prot. XXVI. 6v.

134 HERCZOG József: *Újabb adatok Bethlen Gábor és Károlyi Zsuzsánna síremlékérõl*. Századok LV(1921–1922). 539.

135 1625. március 1. Abrugyi Szabó János után felvett osztálylevél, adósság Várad Miklósnak 50 Ft. KOVÁCS KISS GYÖNGY: *A kolozsvári osztóbírói intézmény és a kibocsátott osztálylevelek*. Komp-Press, Kvár, 2012. 163. (1639. február 27. és 1640. április 25.) Gyulai Ferenc deák árus ember halála utáni osztálylevél: „Várad Miklós uramnál vagyon egy ezüstös köves bot – más ember adósságáért zálogban, melyet aestimaltunk fr 40 d –.” Uo. 313. 1654. szeptember 24-én Ágoston Péter halála utáni osztózás: Várad Miklós uramnál levõ zálogok összesen 266 Ft értékben, közöttük: aranygyûrû, pártaöv, zöld kamukaszoknya és veres kamukaszoknya. Uo. 340.

136 KvTjk II/13. 119, 151–152; II/14. 77. (1630. május 4., szeptember 5., november 28.)

137 MNL OL F 15 Prot. XXXIX. 51r-v. (1635. június 14.)

138 Uo. Prot. XXVI. 10v. (1631. július 21.)

139 DÁNÉ: *i. m.* I. 33. (1607. május 13.)

szerint szintén kereskedő lehetett, csakúgy mint apósa.¹⁴⁰ Váradi 1640-ben adhatott másfél ezer forintot vejének, Bethlen Jánosnak, aki ezért lekötötte birtokait (Küküllő vármegyei jószágai: Oláh-, Magyar-, Kisbúnon, [Szász]Magyaroson, valamint Fehér vármegyei jószágai: Héjasfalván és Mohán) apósának, feleségének, utódainak. Ezt az összeget kastélya építésére és tóásásra fordította.¹⁴¹

Váradi Miklós jóval kevesebb vármegyei birtokkal rendelkezett, ha Jónás deákkal összehasonlítjuk. Ahogy a fentiekből kiderült, inkább városi házakkal, ingóságokkal, készpénzzel bírt. Többek között Kékedy Zsigmond udvarmester Váradi Miklóst említette meg végrendeletében, mint akinél ezüstműve van zálogként (Jónás deák és Bácsy István neve szerepelt még a végrendeletben).¹⁴² Ismeretes az is, hogy 1634-ben Zólyomi Erzsébettel és férjével, Mogila Gáborral a Bihar vármegyében fekvő töttösi birtokukról kötött egyezséget, hogy a birtokot 1900 forintért veszi zálogba.¹⁴³ 1659 márciusában már a temetésére került sor.¹⁴⁴

Összefoglalásul elmondhatjuk, hogy az 1636-os esztendő I. Rákóczi György fejedelem hatalmának megerősödését hozta, ezt jelzi a tanúvallomások létrejötte is. A megismert négy magyar natiohoz tartozó kereskedő – és közülük három minden kétséget kizáróan a református felekezet tagja – ellen nem tudjuk, hogy tényleges bírósági per folyt-e, erről eddig nem került elő más forrásunk. A tanúvallomások csak az előzetes vizsgálatot mutatják, következményük egyelőre nem ismert, nem tudjuk, hogy hátrányt szenvedtek volna konkrétan ezen ügy miatt. A négy kereskedő közül kettő mindenképp a kolozsvári református elit tagja volt 1636-ban (Jónás deák és Váradi Miklós), ugyanakkor ők már Bethlen Gábor idejében is láttak el a fejedelem megbízásából mind kereskedelmi, mind politikai feladatokat. Talán innen is ered elégedetlenségük, hogy rendelkeztek összehasonlítási alappal mind Bethlen és Rákóczi fejedelem gazdaság- és kereskedelempolitikáját, mind pedig az őket érintő gazdasági intézkedéseket illetően. Tisztában voltak az országban történekekkel, ahogy a kérdésekre adott tanúvallomásokból kiderül, megvolt a saját véleményük, féltették mind az országot, mind városukat. Emellett az is egyértelműen kiderült, hogy a mindinkább előtérbe kerülő váradi kereskedők is idézhették elő a kolozsváriak „rossz hírét”. Sok választ ugyanis az ő interpretálásukban hallunk, és ők gyakran adtak rosszallásuknak hangot, főleg Kapusi Antalról és Boytos Jánosról hallottak a felső-magyarországiaktól, de saját maguk is értelmezték a korábbi eseményeket. Mindemellett meg kell jegyeznem, hogy a kereskedők között olyan kolozsvári polgárokat találunk, akik a saját városukban – részben kisebbségi reformátusként – éltek, és majd 1638/41 után éppen I. Rákóczi Györgynek köszönhetik a városi tisztségek betöltésének lehetőségét. Ekkor futott be mind Jónás deák, mind Váradi Miklós – főleg ez utóbbi – egy meglehetősen szép ívű karriert.

140 HEREPEI: *A házsongárdi temető* 142.

141 MNL OL F 15 Prot. XXVIII. 162r. (1640. április 27.)

142 Tüdös S.: *i. m.* 126. Kékedy Zsigmond testamentuma, 1638. június 19.

143 ErdKirKv DVD 21. 8–9b. (1634. december 16.) Töttös, Bihar vm.

144 HEREPEI János: *Csanádi Pál, az unitárius püspök, orvos és egy régi gyökerű temetkezési szokásunk.* Keresztény Magvető (XCI)1985. 158.

‘... THERE ARE TOO MANY UPSET PEOPLE ...’
PRINCE GYÖRGY RÁKÓCZI I. AND HIS MERCHANTS FROM CLUJ

Keywords: *Kolozsvár/Clausenburg/Cluj, merchants, protestant, examination of witnesses, trial*

The present paper is based on a series of examinations of witnesses conducted between December 1636 and May/June 1637 in Transylvania and in the Kingdom of Hungary. The questions asked from four merchants from Kolozsvár/Klausenburg/Cluj (János Boytos, Antal Kapusi, Jónás Debreceni/Jónás deák, and Miklós Váradi) concerned their support of István Bethlen and their anti-Rákóczi feelings. The merchants went to Vienna through Lower Hungary (for supplies and to sell the prince's cattle), and discussed the fate of the country on the way, as their examinations show. They were anxious about their homeland, and, as it turned out, possessed a substantial amount of information. Their connections both with Gábor Bethlen and György Rákóczi exceeds the frames of a simple, civil citizens life. They served as merchants for the prince, and they preferred working for the Bethlens. They also carried out diplomatic missions, in this case, for Rákóczi. This paper gives a detailed presentation of their position among the merchants of Kolozsvár/Klausenburg/Cluj; of the role they played in municipal society; of their life; of their family background and social status; as well as of their career.

„... SUNT PEA MULȚI OAMENI SUPĂRAȚI ...”
PRINCIPELE GHEORGHE RÁKÓCZI I. ȘI NEGUSTORII LUI DIN CLUJ

Cuvinte-cheie: *Kolozsvár/Clausenburg/Cluj, negustori, protestant, ascultare de martori*

Studiul de față se bazează pe izvoare inedite, și anume o serie de ascultări de martori, martorii fiind aduși din Transilvania și Regatul Ungariei, și ascultați în perioada cuprinsă între decembrie 1636 și mai-iunie 1637. Întrebările vizau persoana și activitatea a patru negustori (János Boytos, Antal Kapusi, Jónás Debreceni/deacul Jónás și Miklós Váradi), și se refereau la suportul lor față de István Bethlen, și atitudinea lor potrivnică față de principele Gheorghe Rákóczi I. Negustorii au călătorit spre Viena prin Regatul Ungariei (pentru provizii, și pentru a vinde cirezile principelui), în drum discutând despre soarta țării, așa cum reiese din investigația efectuată. Erau îngrijorați din cauza evenimentelor petrecute pe pământul lor natal, și dispuneau de o cantitate substanțială de informații. Legăturile lor cu principii Gabriel Bethlen și Gheorghe Rákóczi I. au fost mult mai strânse decât cele ale unui cetățean obișnuit. Ei serveau ca negustori principelui, și preferau să lucreze pentru familia Bethlen. Studiul oferă o prezentare detaliată a poziției lor între negustorii clujeni, a rolului lor în societatea orășenească, a vieții lor private, a statutului lor social și a carierei lor în ansamblu.